

Библиотека
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Уредник
Зоран Богнар

Copyright © овог издања дела ДЕРЕТА доо

БОЈАН ЈОВАНОВИЋ

ДУХ
ПАГАНСКОГ
НАСЛЕЂА

У СРПСКОЈ ТРАДИЦИОНАЛНОЈ КУЛТУРИ

Београд
2015.
ДЕРЕТА

УВОД

Употребљавано у значењу прехришћанске и нехришћанске религијске традиције, паганство је широк и недовољно одређен појам народне религиозности. У процесу хришћанизације садржаји ранијих веровања се потискују и добијају статус претходног културног искуства препознатљивог у одређеним траговима који сведоче о њиховом некадашњем значају. Елементи паганског наслеђа често се одређују претпостављеним културним или духовним континуитетом којим се, међутим, замагљује проблем њихове генезе и функције у одређеном контексту. Тезу о том континуитету оспорава обнављање примарних магијско-религијских форми које нису увек плод претпостављеног посредовања већ првенствено аутентичан одговор на тражење животне извесности и потврђивање колективног духовног постојања. Након рушења српске државе, пада у вековно турско ропство и поништавања институционалних претпоставки за очување хришћанства долази до обнављања паганске религиозности кроз коју је на нов начин проговорио и дух старих веровања. У периоду, дакле, након примљеног хришћанства паганство ће исказати своју духовну виталност.

Оживљено паганство дало је печат народној религији и традиционалној култури Срба. За разлику од трагова паганства који упућују на директну везу са старим религијским наслеђем, суочавање са паганским траговима не претпоставља одређени континуитет и непосредну везу између древног и рецентног. У односу на алопластично паганство које се преноси традицијом, архетипско обнављање елементарних

религијских форми испољава своју аутопластичну виталност. Будући да културна и етничка архаичност није, дакле, увек идентична са хронолошком старошћу, бројни изрази паганског у народној традицији имају друго и другачије порекло.

У веровањима, обредима и митским представама уочавамо деловање паганског духа који је постао битан чинилац српског културног и духовног идентитета. Схваћен као мање вредан, он је оспораван увек када се колективни идентитет настојао представити другачијим него што стварно јесте. Међутим, управо је у том процесу лажног потврђивања несвесно исијавао непризнавани дух паганства чије се одлике препознају у менталитету, понашању и животу српског народа. Држећи се својих посебних обичаја, свака заједница је показивала њихову важност у свом социјалном, економском и духовном животу. Чување и неговање обичаја открива корене идентитета сеоских заједница које су међусобно разликовање темељиле на посебности обичајне праксе. Одређени елементи ове праксе имали су, између осталог, и функцију разликовања. Зато и исказ да постоји онолико обичаја колико има и села, проблему јединства и целовитости традиционалне културе Срба даје нешто другачије значење. Наиме, у тумачењу и реконструкцији погледа на свет својственог овој култури не поставља се питање целине којој недостају поједини делови, већ доступност фрагмената на основу којих се претпоставља целина и могућност њене реконструкције.

Целина као условна категорија не претпоставља и целовит, кохерентан систем мишљења, већ укупност различитог и могућност одсуства идејног центра као полазишта или исходишта система и њему подређених делова. Различитост локалних верзија стварала је илузију јединственог духовног света. Претпоставка о томе да сваки део садржи целину отвара, међутим, перспективу делова који су по себи и за себе одувек били целина. Свако село било је, наиме, микрокосмос за његове

житеље и својеврстан универзум за себе. Магијско-религијске представе стваране у оквиру сеоских колектива одликују се инхерентном духовном сложеностју у антрополошкој и космолошкој равни. Остварујући се у тим равнима, комплекс религијских творевина је омогућавао заједници да успостави комуникацију са метафизичком димензијом света и најдубљим слојевима човековог духовног бића. На нивоу тих међусобно повезаних примарних облика, српска народна религија се исказује као комплексна духовна творевина. Уочавајући ову сложеност поједини истраживачи, као на пример Чајкановић, настојали су да своје претпоставке докажу конструкцијама политеистичког религијског система са богом мртвих на његовом врху. Међутим, сложеност магијско-религијских представа насталих интеграцијом различитих садржаја у јединствене синкретичке творевине огледа се у њиховој духовној вертикали која чини сувишним конструкције засноване на сумњивим и погрешним претпоставкама.

Културна и цивилизацијска слојевитост Балкана показује значај старијег, паганског верског наслеђа у конституисању духовног и религијског идентитета балканских народа. Уколико се послушну импулси из дубина тих културних слојева, онда постају разумљивија њихова значења у потоњим процесима. Старо наслеђе није само претходни слој, већ и садржај који је саобраћавао и потоње хришћанске представе дајући им нова синкретичка обележја. Актуализовано у културном, верском и социјалном животу колектива, паганство је и у новим условима потврђивало своју духовну виталност.

Ова књига је плод сагледавања феномена паганског наслеђа у српској традиционалној култури чији се дух лако препознаје и у бројним облицима савременог живота. Разматрања се заснивају на резултатима мојих досадашњих истраживања српске народне религије чије сам основне карактеристике изложио у претходним радовима. Прво поглавље ове књиге

посвећено је разматрању паганства у народној религији и његовом сагледавању као чиниоца верског идентитета српске традиционалне културе. У наредним поглављима изнети су резултати истраживања верског, ритуалног и митског аспекта паганства. Ваља истаћи да ови различити аспекти нису у народној традицији међусобно одвојени већ да је њихова тематска диференцираност првенствено израз одређеног научног становишта и интересовања. Наиме, као што су веровања основ ритуалних поступака и митске реалности, тако је успешност ритуалне праксе условљена веровањем у извршени чин чији духовни контекст образују митске представе и бића другог света која су посебно актуелна у време вршења одређених ритуала. Одређена схватања, извршене радње или представе изражавају читав поглед на свет препознатљив и у другим веровањима, ритуалима и митовима. Уколико се под тим погледом подразумева извесно искуство, онда се у њему открива вишеслојност разних елемената обједињених заједничким духом. Тумачење паганског значи разумевање тог духа који даје основно обележје и кохерентност традиционалном културном контексту. Сумирајући резултате претходних разматрања, завршно поглавље указује на неке одлике наших нарави кроз које се и данас испољава дух паганског наслеђа.

Спознати дух паганског наслеђа суочава нас са битним чиниоцем нашег реалног идентитета. Искуство паганства стечено током прошлих векова показује се као важан фактор који нас и данас чини оваквим каквим јесмо. Питање паганског наслеђа у српској традицији и култури једно је од великих и значајних питања на која понуђени одговори не долазе као једном утврђене истине о нашој прошлости. Одређена сазнања чине само актуелнијим и занимљивијим постављена питања, што и појачава обавезу да се, можда, и другачије на њих одговори.

I

**ПАГАНСКО
У НАРОДНОЈ РЕЛИГИЈИ**

Дни тѣхъ грѣшномъ Мѣстѣ сѣрбѣи и сѣрбѣи
 оуи мнѣ грѣшномъ зѣмѣи сѣрбѣи и сѣрбѣи
 зѣмѣи сѣрбѣи и сѣрбѣи Мѣстѣи сѣрбѣи
 пошлѣши и сѣрбѣи и сѣрбѣи и сѣрбѣи
 сѣрбѣи оуи мнѣ зѣмѣи сѣрбѣи и сѣрбѣи
 Кѣи и сѣрбѣи и сѣрбѣи и сѣрбѣи

Јединствена људска потреба за веровањем, изражавана током културне историје на различите начине, показује се у првобитним облицима као најранији траг човекове упућености ка светлу. Рана веровања су, заправо, исијавање унутрашњег духовног зрака чије је расипање и дифузност одражавало животну неизвесност која се настојала смањити поверењем у онај недовољно осветљени и непознати аспект реалности. Инвестирана вера, мотивисана придобијањем и стицањем поверења, укоренује човеково духовно постојање. Имати поверење значи бити сигурнији у реалност изван рационално спознатог и непосредно искуственог света. Та реалност постаје утолико извеснија уколико се успешно успостави комуникација са њеним оличењима у виду натприродних ентитета. Манифестно значење веровања у такву комуникацију истиче непосредну животну зависност од тих ентитета, али се њихово латентно значење огледа у успостављеним релацијама на којима се гради смисао људског постојања. Изостајање очекиваног одговора прекида комуникацију и условљава обраћање другом ентитету као референцијалу новог смисленог оквира. Ритуална пракса и претпостављене заједничке представе о наднаравном постају социјално значајне чиме вера добија религијски карактер.

Облици раних веровања плод су социјалних и културних разлика које омогућују испољавање одређених духовних профила. У оквиру тих најранијих веровања упоредо са магијско-анимистичким схватањима, стварају се идоли, врши тотемска класификација и обзнањују првобитне представе о наднаравним бићима. Паганство је природна претпоставка тог

аутентичног верског искуства и примарни оквир религијског идентитета. Паганска религиозност темељ је архаичне духовности чија вертикала прожима различите културне и религијске традиције. Присутан у различитим областима народног живота, пагански дух препознајемо као дух паганства у његовој виталној моћи самообнављања елементарних облика религијског живота.

Духовни аспект вере показује своју различитост као плод човековог јединственог религијског искуства. Имајући у виду ту различитост, као извесно наслеђе уочавамо да је првобитни идентитет вере уједно и духовни оријентир за успостављање одређене верске традиције. У односу на могућности ширег искуства оличеног у духовном наслеђу које подразумева и баштину – очевину, као наше непосредно наследство, традиција је онај њен изабрани аспект којим се настоји успоставити разлика према другом, потврдити духовно постојање и као културна вредност пренети будућој генерацији. Традиција је битан чинилац идентитета, али се и односом према дотадашњем културном искуству ствара традиција. Успостављање одређене традиције значи налажење идентитета којим се исказује и однос према претходним, старијим религијским представама. Суочавамо се, дакле, са познатим културним „сценаријем” по коме се дух наслеђа јавља као потенцијално питање актуелних облика.

Сложеност народне религије, која је првенствено предмет нашег разматрања, огледа се у синкретичком споју виших и нижих представа, хришћанског и паганског. Изражено присуство тих дијаметрално супротних елемената чини идентитет комплексном и често недовољно кохерентном целином, па се и манифестни, идеал-идентитет не поклапа с оним што појединци и колективи стварно религијски јесу, а што је одређено оним што ритуално чине и оним у шта верују. Зато сложено питање о индивидуалном и колективном религијском идентитету подразумева и шири оквир у коме би се оно могло адекватно размотрити.

Уколико је идентитет свест о себи, представа о сопственом Ја, постојана у свим тренуцима постојања¹, онда је изложеност променама изазов очувању и потврђивању те свести. Међутим, ентитет Ја осим свесног садржи и свој предсвесни и несвесни аспект² који идентитет Ја смешта у комплекснији контекст у коме свест није једини чинилац идентитета. Идеална представа о томе ко смо, осенчена је увек и другом страњом нашег бића која рационалну представу доводи у питање дајући јој и једну нову, дубљу психолошку димензију. Друго дубинско Ја открива се у чињењу супротног од намераваног и рационално жељеног.³ То друго, нама непознато Ја, скривено је од нас оном вољом којом се настојимо заштитити, одбрани од непознатог. Налажење себе је неодвојиво од разоткривања, ослобађања оног до тада покривеног. Отварање је услов раста, остварења целовитости, а пут до потврђивања себе води појединца преко искуства другог. Друго и другачије искуство доводи у питање постојећи идентитет, а од начина на који ћемо решити то питање зависи успостављање односа са другом, потенцијалном реалношћу света.

Вредност светла мерљива је његовом сенком, а свака реч, како вели песник Миљковић, значи оно што и њено ћутање. Адекватност казивања није, заправо, садржана у изреченом већ у његовом наговештеном, слућеном, подразумевајућем смислу, у речима које садрже и своју тишину. Захваљујући дубинској психологији Сигмунда Фројда и његовој другој топичкој теорији о несвесном аспектима ега, учењу Карла Густава

1 Ж. Доменак, *Европа културни изазов*, Библиотека XX век – књижара Плато, Београд, 1991, стр. 19.

2 С. Фројд, *Ја и оно*, Светови, Нови Сад, 1994.

3 Б. Јовановић, „Дубински корени зла”, Зборник филозофско-књижевне школе у Крушевцу, књига трећа, Крушевац, 1996, стр. 157–160; упор. Б. В. Поповић, „Идентитет и зло”, *Theoria*, бр. 4, Београд, 1992, стр. 65–80.

Јунга и искуству Роналда Леинга данас можемо поузданије говорити о тој непознатој димензији идентитета као о „идентитету несвесног“⁴, „комплементарном идентитету“ или „идентитету другог“⁵. Свест и осећање истости постојања исказује константност идентитета који постоји упркос променама којима смо изложени. Имајући у виду те промене, постулат идентитета сматра се важећим само у равни апстракције, јер ниједна ствар, биће или појава не може остати трајно са собом идентична.⁶ Сагледан као релативна истоветност ствари и бића током њихове промене, реални идентитет је подразумевајући склоп њихових међусобно усаглашених чинилаца. Међутим, из наведених разлога, разумевање идентитета с аспекта свесног „ја“ показује се недовољним, јер идентитет подразумева знатно ширу и дубљу психичку реалност. Потребна за адекватнијом и целовитом сликом идентитета условљава да се осим рационалног⁷ узме у обзир и његова друга, недовољно изражена и призната, али латентно присутна страна.

Идентитет и његова страна

Сагледавање целине као услов откривања истине показује се у приступу проблему идентитета као увид у једну сложену реалност чија укупност подразумева све његове релевантне

4 К. Г. Јунг, *Психолошки типови, Изабрана дела*, књига 5, Матица српска, Нови Сад, 1977, стр. 499.

5 Р. Леинг, *Јасиво и друго*, Светови, Нови Сад, 1989, стр. 76–82.

6 *Филозофски рјечник*, одредница „идентитет“, Накладни завод Матице хрватске, Загреб, 1984, стр. 136.

7 Е. Ериксон, *Омладина, криза, идентификација*, Побједа, Титоград, 1976, стр. 180, 185. Ериксон сматра да се его идентитет испољава у моћи интеграције ега у равни његове основне психосоцијалне улоге стварања јединствене интегралне слике о сопственом Ја и својим улогама.

чиниоце. Реални идентитет означава, дакле, ону људску психолошку, духовну и културну укупност која се може исказати својом целовитошћу као плод индивидуационог процеса у коме је интеграција извршена преображајем и усаглашавањем оних елемената који су били актуелни или потенцијални фактори некохеренције. Свесно „ја” је у том смислу један од чинилаца који одређује појединца да буде што јесте, али само уколико узмемо у обзир и друге битне одреднице можемо имати одговарајућу представу о његовом идентитету. Овај целовитији аспект значајан је за разумевање паганског као чиниоца верског идентитета у контексту који чине и други духовни и религијски садржаји. Када је реч о сложенем бићу народне религије, онда манифестни хришћански идентитет већине празника и обичаја скрива ону другу, потиснуту паганску религиозност. Иако у том контексту пагански слој има сасвим одређено значење, он се означава општим и непрецизним појмом којим се првенствено прави разлика у односу на хришћанство. Препознавање паганског идентитета у том слоју само је први корак ка одређењу његовог идентитета паганског.

Засновано на магијској пракси, идолопоклонству и веровању у природне силе оличене у појединим божанствима, паганство је референцијални појам, са негативним верским предзнаком у односу на хришћанство. Иако су посвећени одређеним божанским ентитетима, пагански култови су означени незнабожачким. Коришћено за означавање религија које претходе хришћанству, паганство је постало и назив за нехришћанске религије. Верници других религија означавани су, према том критеријуму, незнабошцима јер су практиковали друге обреде и веровали у друге натприродне ентитете које хришћанство није признавало. Верујући у постојање само свог Бога, хришћани су сматрали да пагани као верници других богова не знају, у ствари, за Бога, па су их називали незнабошцима.

Уколико је паганство обележје народне религије, онда се идентитетом паганства одређује та религија у најширем значењу. Међутим, паганство у контексту српске народне религије има одређеније значење, па је утврђивање његовог идентитета важно за разумевање природе и суштине тог паганства. Изражено и развијено у традицији народне, сеоске културе, паганство⁸ везивано за сеоску, народну религиозност различито је од античког политеизма. У том смислу треба идентификовати тај дубљи религијски слој који је Хомер пренебрегао или одбацио приликом стварања раскошне слике грчке митологије у својим еповима. Међутим, ове елементарне религијске форме постоје упоредо са институционалном Хомеровом аполонском религијом и митологијом. Та другачија религијска схватања, везана за представе о злу, искупљењу и очишћењу, појавиће се, како је утврдила Џејн Харисон, у делима потоњих грчких песника и трагичара, што указује на непосредну везу трагедије са дионизијским ритуалима плодности у којима се препознају миметичко и катарктичко као основни принципи дроменона⁹. Дакле, у односу на религију грчког пантеона оличену у Хомеровим спевовима, другачије религијске представе и ритуали засновани на тим представама упућују на њихову паганску суштину.

Из перспективе потоњих, хришћанских схватања ова разлика није се чинила битном, па је и губила свој смисао. Међутим, за одређење и разумевање идентитета паганског слоја српске народне религије управо ова дистинкција чини се важном. Будући да су након примања хришћанства сачувани само бледи трагови старих словенских божанстава, паганство

8 *Pagis* (лат.) – Село; паганалије су биле познате сеоске свечаности старих Римљана, прожете магијско-религијским поступцима и кутовима посвећеним старим божанствима.

9 J. E. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, Cambridge, 1903; *Themis, A study of the Social Origins of Greek Religion*, Cambridge, 1912.

се у српској народној религији односи првенствено на елементарну неинституционализовану религију сеоског становништва. Инхерентни обичајној пракси везаној за биолошку репродукцију, материјалну продукцију и социјалне односе, народни обичаји и веровања изражавају у том смислу суштину и дух паганске религиозности. Анимистичка веровања у одређене натприродне ентитете праћена одговарајућом магијско-обредном праксом битан су чинилац духовног и религијског идентитета малих локалних заједница које шире распрострањене религијске идеје и представе схватају и тумаче на свој начин. Бројни варијетети тих схватања и ритуалних поступака само потврђују општи став о томе да је онолико обичаја колико и села. Магијско-анимистичке представе одликују се духовном виталношћу и могућношћу обнављања њених елементарних облика који се као нехришћанска религиозност јављају и након примања хришћанства.

Датирано на основу историјских извора за почетак 7. века, најраније присуство Срба на Балкану, према археолошким подацима, сеже у дубљу прошлост. Оправдано је зато и претпоставити да је и њихово покрштавање, које се везује за седми век, почело знатно раније. Међутим, трагови спаљивања умрлих, који упућују на раније присуство Срба на овом простору, јасно показују да они још увек нису примили хришћанство. Супротан хришћанском сахрањивању, пагански обичај спаљивања умрлих сачуван је у тадашњој народној традицији све до покрштавања које је текло поступно и одвијало се у више таласа. У том процесу хришћанска црква је успела да живим старим веровањима и значајним облицима народних ритуала да свој печат. Годишње обредне свечаности, Бадњи дан, Божић и Ускрс, породична слава – крсно име, као и обреди из животног циклуса појединца уведени у хришћанство добили су доминантну хришћанску форму из које је наставио да зрачи потиснут религијски супстрат.

Стара српска област Паганија у Далмацији, према Константину Порфириогениту, била је једна од последњих на Балкану која је примила хришћанство. Срби у области Неретве, Неретвљани, између ушћа Цетине и Неретве, потичу од својих некрштених предака који су дошли у време цара Ираклија, а названи су паганима, незнабошцима јер су се покрестили у односу на своје суседе релативно касно, крајем 9. века (878–880).¹⁰ Паганија је, у том смислу, симбол отпорности, жилавости старе српске вере која се полако повлачила и постајала оно друго у српском религијском идентитету. Међутим, Паганија је и након примања хришћанства постала духовна реалност потиснуте вере која ће до свог посебног изражаја доћи у периоду слабљења хришћанства.

Постхришћанско њапанство

Иако је након хришћанизације паганство наставило да живи на маргинама друштва, његово постојање као природни религијски супстрат се очувало у хришћански непреображеним људским душама. Исијавајући из дубине као потиснути, латентни слој, паганство указује на потребу адекватног односа према садржајима који траже своје место у религијском идентитету. Освешћивање тих садржаја једна је од претпоставки њиховог преображаја и интегрисања у свесни део традиције у процесу њене индивидуације.

Означено, дакле, у топосу религијског идентитета другим у односу на хришћанство, паганство је указивало на своје латентно присуство и упоредну егзистентност са манифестним верским елементима. Карактеристика не-хришћанског, свакако се не може поистовећивати са прехришћанским религијским слојем, јер се у традиционалној култури, у народним веровањима и

¹⁰ Византијски извори за историју народа Југославије II, Београд, 1959, стр. 64.

обичајима о којима ћемо конкретније говорити у наредним поглављима ове књиге, дух паганства потврђује и након одређених периода његовог потискивања и заборављања. Иако, дакле, претходи хришћанству, паганство се јавља и након хришћанства у народној обичајној и верској пракси мењајући и преображавајући поједине хришћанске садржаје. Постхришћанско паганство, као срж верског идентитета српске традиционалне културе, потврда је његовог дисконтинуираног јављања. Израњање елементарног и његово свесно прихватање у повољном контексту указује на значај паганске традиције у процесу успостављања одређеног односа према духовном наслеђу. Сагледајући у ширем социокултурном контексту, обновљено паганство је одговор на неповољне услове у којима је дошло до регресивних промена и у материјалној култури, начину привређивања, социјалној организацији и духовном животу.

Паганско наслеђе је потенцијални садржај који традиција признаје, освешћује и уграђује у религијски идентитет. Несвесно наслеђе паганства постаје део свесне, признате религијске традиције која у успостављеном културном контексту појединим елементима даје и сасвим одређено значење. Извесно искуство, индивидуално значајно за испољавање и доживљај одређеног архетипа, веома је важно за утврђивање вредности и значаја наслеђа у формирању традиције. Узимајући из наслеђа оно што је актуелно и поновљиво, традиција оставља траг свог постојања, трајања и континуитета. Матрица паганског идентитета се преноси традицијом и обичајном праксом захваљујући којој су се поједини остаци старих веровања задржали и након примања нове вере. Традиција садржи, дакле, и онај неосвешћени, несвесни аспект паганског наслеђа везан за механизам паганизације и однос према светом. Уколико је традиција Ја наслеђа на коме се гради идентитет, онда она претпоставља, као што смо поменули, осим свесног и присуство свог предсвесног и несвесног аспекта. Механизам потискивања социокултурно

непожељних садржаја ствара несвесно традиције које се као несвесно колектива разликује од колективно несвесног.

Зато прекидање традиције не значи и њено потпуно гашење. У време кризе и довођења у питање инстанце Ја идентитета, проговара оно друго које се изнова открива и опет конституише као елементарни вид религиозности. Његово ослобађање се испољава као културно, односно религијско искуство чија архетипска актуализација може добити различита значења. Наиме, за разлику од анахроног потврђивања старих облика који духовно заробљавају, адекватним увидом у паганско као примарни слој нашег религијског бића омогућује комуникацију са њим и његов преображај. Процес обнављања старих веровања неодвојив је од потребе за животним тражењем верског идентитета који се може исказати како спонтаним, неконтролисаним ослобађањем потиснутог паганства тако и њиховим поступним преображајем у вишу и потпунију духовност.

Увидом у друге факторе везане за дубље и рационално недовољно познате, па зато оспораване и непризнаване психичке садржаје, можемо уочити и различитост њиховог присуства и значаја за идентитет. Одређујући чиниоци нашег материјалног, социјалног, културног и духовног постојања, откривају оне друге, прикривене елементе који нас чине оним што јесмо. Присуство тог другог, сходно својој улози и значају, има и различито значење. Упитност слике о себи, фактор је њене некохеренције, јер разлика између онога што мисли, говори и чини указује на недовољну увереност, убеђеност и неукорењеност појединаца. Уколико се декларативно изјашњава за хришћанство, а слави култ тренутно владајуће личности и кришом се обраћа врачарама за помоћ, такав појединац показује свој конфузни идентитет из кога просијава способност за веровањем, али и потреба да поверује у моћ како би одложио суочавање са сопственом моћи веровања. Међутим, уколико је друго потиснути, заборављени, превладани елемент, онда

оно има своје прикривено, латентно значење. Преображено друго је критеријум његове коначне превладаности као искушења и изазова постојећег идентитета.

Претходни верски слој, попут паганства, има различиту судбину у оквиру успостављања нове представе о себи. Лажност пренаглашеног престаје у тренутку ослобађања потиснутог, скривеног садржаја који из статуса другог, супротног вредносног предзнака преовладава и сенчи признати свесни идентитет. Тренутак оспоравања отвара питање о реалности важеће представе коју појединац или колектив има о себи. Од могућности да се оно друго испољи складно, зависи снага сажимајућег унутрашњег гласа, психичког средишта, сопства које као пробуђени интегритет исказује архетип целине. Спој нашег рационалног и ирационалног, далеке прошлости и актуелне садашњости даје обележје нашем постојању као извесности пред будућношћу. Иако се, дакле, чинилац рационалног настоји представити уместо целине, успостављајући супремацију над другим, рационални идентитет зависи од оспоравајуће моћи свог потиснутог и занемареног аспекта. Тај, са становишта афирмативног „ја” негативан набој, представља и могућност преображавајућег виталног процеса који утемељује идентитет у његовој свеукупности. Зато актуелна профилација идентитета подразумева као константу промена његов преображавајући потенцијал којим се успоставља разликовање међусобно сличних и блиских животних, социјалних и духовних јединки.

Одлике њаганства

Реалност идентитета не може се адекватно сагледати у временом поистовећивању са неким или нечим јер укључује и однос према том садржају, ентитету идентификације. Уколико се изабрани предмет идентификације, као на пример идол, лако одбацује, поништава и замењује другим, онда се

САДРЖАЈ

УВОД.....	5
I ПАГАНСКО У НАРОДНОЈ РЕЛИГИЈИ	9
II ВЕРА И СУДБИНА	33
ИЗДАНЦИ ПОСТХРИШЋАНСКОГ ПАГАНСТВА	35
СВЕТИ САВА И ЊЕГОВА СЕНКА	50
ПАГАНСКИ КОРЕНИ ПРЕВЕРЕ	63
ЧИТАЊЕ СУДБИНЕ	80
КАЗИВАЊА КРЕМАНСКИХ ПРОРИЦАТЕЉА	96
III ОБРЕДНА ИСКУСТВА.....	113
ЖИВОТНИ И ГОДИШЊИ ОБРЕДНИ КРУГОВИ	115
ПРИНЦИП ПАГАНСКОГ ЖРТВОВАЊА	130
СВЕТА ОСВЕТА	142
ПАГАНСКИ ЦВЕТОВИ У ХРИШЋАНСКОМ ВЕНЦУ	155
ЗАУМНИ ЈЕЗИК ИСЦЕЉЕЊА	169
IV ОБЗОРЈЕ МИТСКОГ	183
НУЛТИ СТЕПЕН МИТА.....	185
ПРИРОДНО И НАТПРИРОДНО	201
ИЗАЗОВ ДЕМОНСКОГ СВЕТА.....	217
ОГЛЕДАЊЕ С ВРАГОМ	232
V ОДЛИКЕ ПАГАНСКЕ НАРАВИ	247
ЛИТЕРАТУРА	269
О АУТОРУ	281
Владета Јеротић: ПОГОВОР	283

Бојан Јовановић
ДУХ ПАГАНСКОГ НАСЛЕЂА

За издавача
Дијана Дерета

Главни уредник
Александар Шурбатовић

Ликовно-графичка опрема
Милан Богдановић

Лектура и коректура
Дијана Стојановић

Прво ДЕРЕТИНО издање

ISBN 978-86-6457-000-8

Тираж
1000 примерака

Београд 2015.

Издавач / Штампa / Пласман
ДЕРЕТА доо
Владимира Роловића 94а, 11030 Београд
тел./факс: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Књижаре ДЕРЕТА
Кнез Михаилова 46, тел.: 011/ 26 27 934, 30 33 503
Баново брдо, Достојевског 7, тел.: 011/ 35 56 445, 30 58 707

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

398.3/.4(=163.41)
2-853(163.41)

ЈОВАНОВИЋ, Бојан, 1950-

Дух паганског наслеђа у српској традиционалној
култури/Бојан Јовановић. – 1. Деретино изд. –
Београд: Дерета, 2015 (Београд: Дерета). – 288 стр.; 21
см. – (Библиотека Посебна издања/Дерета)

Тираж 1.000. -- О аутору: стр. 281-282. – Стр. 283-288:
Паганско наслеђе у нама/Владета Јеротић. – Напомене
и библиографске референце уз текст. – Библиографија
стр. 269-280.

ISBN 978-86-6457-000-8

а) Срби - Народна религија б) Паганизам - Срби с)
Народна веровања – Срби д) Народни обичаји - Срби

COBISS.SR-ID 217030412